

Kodu-uurimise traditsioonid

Tartu Ülikoolis

(Rahvusülinelise 70. aastapäeva puhul)

Tartu Ülikoolis tehtud kodu-uurimine kuulub kogu Eesti uurimise kullafondi. Pole siinkonalt ruumi selle järjepidevaks jälgimiseks. See järjepidevus läbib kogu Eesti kodu-uurijase mõõdanikku. Oma kolmeküsitelise kodumaa kirjelduse hiidteosega (1774-1782) rajas Eesti- ja Liivimaa tundmise solidse esmaaluse Tartu Ülikooli esimene audoktor August Wilhelm Hupel. Opetatud Eesti Selts (asutatud 1838), toimides Ülikooli organisatsioonina, tegi selle maa uurimise oma peaülesandeks. Soome folkloori ja agraarkultuuri korraldaja Elias Lönnrot oli oma 1844.a. reisil selle seltsi esimesi kuulsaid välisvõõraid. 1853.a. asutatud Ülikooli loodusuurijate selts, esimeheks vahepeal isegi maailmateaduse gigant Karl Ernst von Baer, selgitas rohket senitundmatut Eesti geoloogias, flooras ja faunas. Seegi sai kodu-uurimise teatmepan-gaks. Tuletagem meelde kasvõi Baeri otsest mõju G.R. Jakobsoni kuulsale koolilugemisele, millest eesti lapsed ürkamis-ajal õppisid nägema oma kodu. Jakob Hurda, Tartu Ülikooli kasvandiku ja Helsingi keeledoktori, vanavara kogumistöö omandas oma tähenduselt maailmamastaabi (esimene suurüleskutse 1888). Ta korrespondendid olid ju nõudis- ja kodu-uurijad ja soom-lased kaitsesid tema hiigelkogu kui Eestis puudus veel oma vastav rahvusmuuseum. Tartu Üliõpilaste Selts, asutatud 1873, ei andnud me rahvale mitte üksnes rahvustrikoloori, tema kogud (eriti Helsingi doktori Uskar Kallase hoolet) said tähtsaks osaks sünnimaa vaimuvaramus. 1913-1914 rajas see selts eriliise kodu-uurimise osakonna, mis hiljem liitudes Eesti Kirjanduse

Seltsi samanimelise toimekonnaga, hakkas etendama kesksel osal Eestimaa kodu-uurimiselikult tundmaõppimisel. Just Üliõpilaskond andis võimaluse mõjukalt tutvustada ka soome kodu-uurimise suurmehe Robert Boldti mõtteid. Nende ideede teenekaim vahendaja oli hilisem Leningradi Ülikooli matemaatikaprofessor Jaan Depmann. R. Boldti metoodika ja Lohja kodukohaühingus tehtu oli Tartu Ülikoolis sajandi alguses üpris hästi tuntud. Ja ehkki meil ei kujunenud peasuunaks kodukoha monograafiate koostamine, vaid lähtuti hiljem eelkõige maakonnast (koguteos "Eesti" I-VIII, 1925-1940), ei jäänud ka kihelkonna tasand tundmatuks. Kinnitagu seda kasvõi Ülikooli teoloogilist rektori Juhan Kõpu Laiuse kihelkonna üle 700-leheküljeline monograafia (1937).

Nüüdisaegse, teaduslikult mitmekülgsest välja töötatud metoodikaga (näidis Palamuse kihelkond) kodu-uurimise rakendusala kujunes ometi alles Eesti Vabariigi Ülikoolis geograafiat õpetama tulnud soome professori Johannes Gabriel Granö (1882-1956) juhendamisel. Tema asutas Tartu Ülikoolis esmakordselt kodu-uurimise osakonna, mis ainsa NSV Liidu Ülikoolina on jäänud 1957. a. taastatuna (juhataja algusest peale J. Eilart) püsima kuni meie päevini. J. G. Granö ja tema õpilased kujundasid 1632. a. asutatud Tartu alma materi ühe kaugelenähtava eripära.

J. G. Granö algatusel loodi Tartu linnas kodu-uurimistöö-
kond (esimeses pikka aega rektor meedik prof. Henrik Koppel).
~~ja Publitseeriti just peale nendest soome kiigemonograafia~~
"Tartu" (1927). Selle põhiautor, hilisem antropoökoloogia üks
rajaja maailmas Edgar Kant (1902-1978) sai koguteose autori-
na Pariisis Edouard Gaudy preemia, milles nimetatakse uurimust
kõige moodsamaks maailmas. Tartu linnauurimistöö-
mkonna ees-

otsas on olnud hiljem Ülikooli õppejõud E.Varep, R.Kleis, J.Eilart, V.Haamer jt., kes on pöödnud jätkata Granö ja tema õpilase Kanti traditsioone.

J.G.Granö ~~keele Tartu pioneeritöö tegades kaotas~~
~~tepidu tänaval ja Palamuse katsetöösuvel~~ ~~praegu Tartu akadeemik ja kantseer~~, kujundas kodu-uurimise
 uudeid vorme. Neist tähtsaim oli stipendiaatide meetod:
 täpse ankeedi alusel peamiselt üliõpilaste abil painliku
 andmestiku kogumine. See töödeldi ja sündisid kapitaalsed
 maakonnateosed. Ainult kolm põhjapoolset maakonda (Järva,
 Harju, Viru) ei jõudnud 1940.aastaks selie töö kokkuvõtet näha.
 Granö õpilastest kujunesid tema töö jätkajad Jaan Rumma,
 August Tammekann ja Edgar Kant. Prof.A.Tammekann juhatas
 edasi Ülikooli kodu-uurimise osakonda, 1938.a. aga sai ^{ta} vast-
 rajatud Eesti Teaduste Akadeemia humanitaarosakonna juhataja
 akad. Edgar Kanti initsiatiivil asutatud Eesti Kodu-uurimise
 Seltsi esimeseks ning ainsaks esimeheks. E.Kanti enda kaastöö
 oli oluline "Eesti" koguteostes, samuti Tartu Ülikooli pääst-
 misel rektorina ^{saksa} okupatsiooniaja pidevast evakueerimisohust.
 Võib öelda, et just tema üldkorraldamisel päästeti mõisatesse
 laialivedamisega üliväärtuslikud Ülikooli raamatukogu, Eesti
 Rahva Muuseumi jm. varad.

Tü taastatud nüüdse nimega looduskaitse- ja kodu-uurimise
 keskuse peamine mõju on (otsese õppetöö kõrval) olnud kõigi
 teaduskondade baasil välja läinud umbes 2000 kasvandikku,
 kes nüüd määravad kodu-uurimise ilmet paljudes vabariigi pai-
 kades. Antakse välja spetsiaalseid ühiskondliku eriala dip-
 lome. Praktiline töö käib eelkoige NSV Liidu ja maailmaski
 vähemalt ühe vanema omalaadse üliõpilasorganisatsiooni-
 Tartu Üliõpilaste Looduskaitseringi ~~kaudu~~ (asutatud 1958).

Mullu olid selle ringi liidrid Soome Looduskaitse Liidu ja Looduse Liidu külalistena retkel välja kuni Inerini. Tänavu on Soome noored vastukülaskäigul 2 nädalat. Ring on välja andnud 5 k^üidet oma uurimusi. Kaitstud on mitukümmend diplomitööd, milledest parimad omandavad rektor Hans Kruusi sünniaastapäeval temanimelise preemia. Üppesõidud on hõlmanud kogu NSV Liidu Euroopaosa. Kodu-uurimiskeskusel on oma väike käsiraamatukogu, luuderohuembleem, kindlad uute liikmete vastuvõtu (Täevaskojas) ja Ülikooli lõpetamise tseremooniad. Palju tehakse praktilisi töid looduses. Näiteks on Ülikooli noorte kodutundjate rajatud nn. Väikese Illimari park Fr. Tuglase, kes oli ringi auliige, sünnikohas Ahjal. Ülikooli kodu-uurimise keskus on oma ettevalmistuse saanud on vabariigis paljudel sead lemmikharrastust jätkata võimaldavail aladel. Jaan Remmel, Kaljola Kirt ~~ja Kaasik~~ on muuseumidirektorid, Arne Kaasik rahvuspargi ja Mari Reitalu ning Arvo Miilmets riiklike kaitsealade direktorid, Rein Pöder kirjanik, Arvo Iital looduskaitseeltsi aseesimees, Rein Oras, Maie Remmel jt. on väljapaistvad kultuuriloolased. On nii põllu- kui metsamajandite juhte ja ministriumide spetsialiste, toimetajaid ajakirjanduses ja neie elavnenud poliitika liidreid.

Tartu Ülikool on olnud eesti kodu-uurimise hälliks. Või nagu ütles ^{Soome} president U.K. Kekkonen meie Ülikooli aulas kõneldes, et see on eesti kultuuri süda. Ta on ka kodutundmise süda.

Jaan Eilart
TÜ looduskaitses ja kodu-uurimise
keskuse juhataja